

AZ ELŐRELÁTÁS A TÖRTÉNELEMBEN

Irta: JESZENSZKY ERIK (Budapest)

A történeti eseménynek az az oldala, amely szükségszerű (törvényyszerű), szabatos tudományos előrelátás tárgya. A történeti eseménynek az az oldala, amely véletlen, nem tárgya a szabatos tudományos előrelátásnak. A szocializmus világméretben való megvalósulása szükségszerű, tehát tudományos szabatosággal előrelátható. De az, hogy a szocializmus mikor valósul meg világméretben és hogy milyen közvetlen történeti előzmények után és milyen konkrét történeti formákban valósul meg, meghatározott korlátok között, a véletlentől függ, tehát nem látható előre tudományos szabatosággal.

A szocializmus megvalósulásának történeti szükségszerűsége, „bizonyossága“ következtében a negyedik rend osztályeselekvése „bizonyossággal“ alapozható a történeti szükségszerűségekre. Ez a dialektikus tétel persze nyomban szemben találja magát a modern asztrológia, a szentkönyvekből csalhatatlan biztossággal jósló dogmatizmus, az elérhetetlen abszolútum birtokbavételének a vádjával. Mindenesetre ugyanakkor — jellemzően a dialektika nem ismerésére, vagy meg nem értésére — az ellentétes vád is felhangzik: a dialektikus felfogás relativista, a megismerés relativ voltát tanítja és ezzel megfosztja az embert az abszolútumtól, a cselekvés egyedüli szilárd alapjától. A polgári ideológusok közül a „haladott“ relativisták a dialektikát dogmatikusnak látják, az „elmaradt“ dogmatikusok relativistának nézik. És a legtájékozottabbak közülük megállapítják, hogy a dialektika egyszerre dogmatikus és relativista álláspontja között kiegyenlíthetetlen ellenmondás áll fenn, hogy a dialektika önmagában ellenmondó rendszer, amely így önmagában hordja saját magának az elítélését. Hogyan építhet a dialektika bizonyossággal a szocializmus történeti szükségszerűségére, amikor minden felismerést, tehát a szocializmus történeti szükségszerűségének a felismerését is csupán relativnak, mulandónak, a megismerés esetleges körülményeitől meghatározottnak tekint? — kérdezik az utóbbiak.

Mi azonban a dialektika? A valóságban dogmatikus is, nem is, relativista és nem is, nem más, mint ezeknek az ellentéteknek a konkrét egysége, azonossága, amelynek a szintézise a dogmatizmus és relativizmus egymást kizáró ellentétjeit elválaszthatatlan kapcsolatban egymásba átmenően tartalmazza és éppen ezáltal meghaladja. Azok az ideológusok, akik a dialektikát dogmatikusnak vagy relativistának tekintik, csupán egyik oldalát tartják szem előtt, amelyet elszigetelten, elvontan fognak fel; azok pedig, akik mint önmagában ellenmondót vetik el, nem tudják, hogy minden konkrét dolog ellenmondást tartalmaz s hogy a fejlődés dialektikus menete, amely meghaladja az ellenmondást, ugyanakkor továbbra is fenntartja az ellenmondó oldalakat meghaladott voltukban. „Az a kérdés, hogy az emberi gondolkodás eljute a tárgyi igazsághoz, nem az elmélet kérdése, hanem gyakorlati kérdés. Az embernek a gyakorlatban kell bebizonyítania gondolkodásának igaz voltát, vagyis valóságosságát és hatalmát, az e világhoz való tartozását.“ (Marx II. Feuerbach tétele.)

A történeti szükségszerűséget megállapító törvény, mint minden törvény, a gyakorlatból, a tapasztalatból elvont következtetésen, az u. n. induktív következtetésen alapul. Mármost természetesen a dialektika igen jól tudja, hogy „az indukeió zárótétele... problematikus marad“, hogy azt a tételt, „amely indukeió alapul, annak ellenére tekintjük érvényesnek, hogy a tapasztalat tudottan nem teljes. (Hegel: „Wiss. der Logik“ II. 154.) Az induktív következtetés alapján csak ennyit mond: minthogy eddig mindig így volt, azt várjuk, hogy a jövőben is mindig így lesz. Nem rendelkezünk azonban semmiféle olyan eszközzel, amelynek a segítségével megbizonyosodhatnánk afelől, hogy a jövőben is valóban úgy lesz, amint eddig volt, amely által a tapasztalatot teljessé tehetnénk, mert a jövő gyakorlatát, tapasztalatát nem ismerhetjük. Abból, hogy eddig mindig így volt, csupán valószínűséggel következtethetünk arra, hogy a jövőben is mindig így lesz, de mindig lehetséges, hogy a jövőben másként lesz, mert tapasztalatunk időben és térben szükségképpen korlátolt. A történeti fejlődéstörvények tehát csak valamely fejlődés valószínűségének a megállapítását tartalmazzák s ebben az értelemben csupán relatív érvényűek, mert semmiféle törvény nem tartalmazhat egyebet; a teljes bizonyosságot s ebben az értelemben az abszolútumot a dialektika nem ismeri, mert semmiféle emberi megismerés nem juthat a teljes bizonyosság birtokába. „A gyakorlat kritériuma természetesen sohasem cáfolhatja vagy erősítheti meg teljesen gondolatainkat. De ez nem változtat azon, hogy azért az igazság kritériuma. Mert más kritérium nincs. Ha ez a kritérium „határozatlan“ is, csak annyiban az, amennyiben megakadályozza, hogy az emberi megismerés „abszolúttá“ változzék át, ugyanakkor azonban elég határozott is ahhoz, hogy lehetővé tegye a könyörtelen harcot az idealizmus és az agnoszticizmus minden válfaja ellen.“ (W. I. Uljanov.)

Semmisem teljesen bizonyos, mert semmisen bizonyítható be teljesen. Az sem teljesen bizonyos, hogy a nap holnap keleten fog kelni és az sem, hogy az én saját tudatomon kívül más is létezik a világon. És semmisen teljesen lehetetlen, tehát minden lehetséges, mert a lehetetlen kritériuma is csupán csak a korlátolt gyakorlat s ennél fogva semmisen cáfolható meg teljesen.

Azonban ennek az álláspontnak gyakorlati keresztülvitele lehetetlenné tenné a világban való tájékozódást és a cselekvést. Ha én gyakorlatilag úgy értékelem a világ összefüggéseit, hogy abban semmisen bizonyos és minden lehetséges, akkor megszűnik minden előrelátás és én magam cselekvőképtelenné válok. Másrészt pedig, ha semmi nem is teljesen bizonyos és nem is teljesen lehetetlen, eddigi gyakorlatunk, tapasztalataink alapján, vannak dolgok, amelyeknek a bekövetkezése, vannak összefüggések, melyeknek az állandósága a legnagyobb mértékben valószínű és más dolgok, amelyeknek a bekövetkezése a legnagyobb mértékben valószínűtlen. Tényleg a jövőbeli események bekövetkezésére, a dolgok összefüggésére vonatkozó ítéleteink mind a valószínűségnek e két véglet által határolt síkján helyezkednek el. És ítéleteinkben a valószínűségnek a legmagasabb foka, vagy legnagyobb mértékű hiánya gyakorlatilag teljesen pótolja a metafizikai dogmatikus bizonyosságot vagy a lehetetlenség dogmatikus fogalmát. Ha nem is bizonyítható be teljesen, hogy az én saját tudatomon kívül más is létezik a világon, még is teljes joggal elmebajosnak tartanánk mindenkit, aki abban a meggyőződésben cselekednék, hogy a világ az ő tudata és ezen a tudaton kívül semmi sincs. És egyáltalában nem

vennénk komolyan azt az embert, aki a nap felkelését nyugatról várná, csak azért, mert minden lehetséges. Így a valószínűségnek vagy hiányának a magas foka éppen „elég határozott ahhoz, hogy lehetővé tegye a könyörtelen harcot“ mindenki ellen, aki az objektíven adott igen valószínű következtetések helyett teljesen valószínűtlen következtetések alapján ítéli meg a világot, a történet eseményeit, összefüggéseit és ilyen következtetések alapján cselekszik.

A természettudomány által felállított legexaktabb törvények, ép úgy mint a történeti fejlődéstörvények, nem alapulnak máson, mint igen nagy valószínűségű következtetéseken. A szükségszerű, törvényszerű történeti fejlődés nem más, mint a legnagyobb mértékben valószínű történeti fejlődés. És a tudomány a dogmatikus bizonyosság hiányában sem mond le, nem mondhat le hasonló törvények felállításáról, mert ezek nélkül csak egy chaotikus világ állana a tehetetlen ember előtt és mert a tudomány létjogosultságát éppen az adja meg, hogy a gyakorlat által beigazolt valószínűségű törvények felállításával lehetővé teszi az eredményes cselekvést a világban.

Emellett ezek a törvények nem is csak relativ érvényűek. A gyakorlat, az ezeken a törvényeken alapuló cselekvés eredményessége egyben a tárgyi igazság, az abszolútum kritériuma. A törvények segítségével uralkodunk a dolgokon, előrelátjuk alakulásukat. Így, amikor a gyakorlat igazolja ezeket a törvényeket, „az e világhoz való tartozásukat, valószínűségüket“ igazolja. Ennélfogva azután a dialektika ezeket a törvényeket, csupán valószínűségi értékük, relativ érvényük mellett is, egyben az abszolút igazság — habár tökéletlen — kifejezéseinek tekinti.

És a dialektikus felfogás a „bizonyos“ és a „lehetetlen“ fogalmainak a használásáról sem mond le, annak ellenére, hogy ezek a fogalmak eredetileg a dogmatikus gondolkodás eszközei voltak, hanem új dialektikus tartalommal telítve, alkalmazza őket. Felhasználja ezeket a fogalmakat, mert általuk kifejezésre juttatja azt a feltétlenül kifejezendő roppant távolságot, amely értékelésünkben a legnagyobb valószínűséggel bekövetkező eseményt elválasztja attól az eseménytől, amelynek a bekövetkezése a legnagyobb mértékben valószínűtlen. Ezen az alapon azután bizonyos számára az, ami a legnagyobb mértékben valószínű, tehát szükségszerű, törvényszerű, lehetetlen az, ami a legnagyobb mértékben valószínűtlen, tehát törvényellenes. Így egyben a dialektikus felfogásban a bizonyos és a lehetetlen, ezek az ellentétek, nem merev ellentétek, hanem azonos ellentéteknek minősülnek, mert ugyanazokat az elemeket tartalmazzák, amennyiben egyaránt valószínűségi ítéletet fejeznek ki és mert, a valószínűség mértékének fokozatain át, átmennek egymásba. Az ilyen eljárás, vagyis közkeletű fogalmaknak új tartalommal való telítése, félreértésekre ad ugyan alkalmat, de elkerülhetetlen. A gondolkodás szükségképpen készen talált fogalmakból indul ki s fejlődése éppen abban áll, hogy ezeknek a fogalmaknak a tartalmát tökéletesíti.

E szerint a jövő történeti események pozitív vagy negatív előrelátásával kapcsolatos ítéleteink valamennyien a valószínűség síkján helyezkednek el, a bizonyos és a lehetetlen között, valószínűségük foka szerint. Ezen a síkon a bizonyos és a lehetetlen nem pontszerű határok, hanem maguk is kiterjedéssel bíró síkterületek. A bizonyos, a szükségszerű, a törvényszerű tételek is, a bizonyosság, a magas fokú valószínűség keretén belül, a bizonyosságnak, a valószínűségnek kisebb-nagyobb mértékével rendelkeznek a szerint, amint térben és időben kiterjedtebb vagy kevésbé kiterjedt gyakorlaton, tapasztalaton

alapulnak. És ugyanígy a lehetetlen, a törvényellenes tételek is, a lehetetlenség, a magasfokú valószínűtlenség keretén belül, a lehetetlenség, a valószínűtlenség magasabb-alacsonyabb fokát fejezi ki. A két elhatároló síkrészlet között elhelyezkedő ítéletek pedig oly lényeges történeti fejlődésre vonatkoznak, amelyeknél, az összefüggések bonyolultsága miatt, a fejlődés iránya nem bizonyossággal, hanem csupán több-kevesebb valószínűséggel ismerhető fel, amelyek tehát ennyiben a véletlen birodalmába tartoznak. Ennyiben tehát a történeti véletlen is tárgya az — ebben az esetben nem szabatos — tudományos előrelátásnak. Az utóbbi alapon állapította meg Engels egy konkrét történeti kérdéssel kapcsolatban a következőket: „A hatalom átvételének (átvétele mikéntjének) a kérdése részünkről, a valószínűségi elmélet problémája.” (1891. okt. 24-én kelt levél Bebelhez.)

Mindezeknek az ítéleteknek a valószínűségi foka nem mozdulatlan, merev meghatározás, amint a történeti eseményeknek szükségszerű vagy véletlen gyanánt való meghatározása sem merev minősítés. Csupán több-kevesebb valószínűséggel előrelátott véletlen események, a tapasztalatok halmozódásával, a gyakorlat előrehaladásával, tehát a tudomány fejlődésével szükségszerűekké és most már biztosan előreláthatókká változnak át. És a tudomány fejlődése a szükségszerű események előrelátását is mindig konkrétebbé és teljesebbé teszi.

A jövőbeli események előrelátásával kapcsolatban a „lehetséges” meghatározást is használjuk. Ez a meghatározás teljesen jogosult, amikor a nagyobb fokú valószínűséggel bekövetkező fejlődéssel szemben egy másik kevésbé valószínű, de azért szintén figyelembe veendő fejlődés számbavételére szolgál. Semmi dialektikus jogosultsága sincs azonban, ha azon az elvont tételre alapul, hogy semmi sem lehetetlen, tehát minden lehetséges. Mint Hegel mondja: „Valamiről azt a csupán formális kijelentést tenni — lehetséges — ... lapos és üres dolog.” („Wiss. der Logik“ I. 681.) És tényleg, ez a lehetséges, mint Hegel is megállapítja, átmege lehetetlenbe. Például ezt mondják: Lehetséges, hogy a Hitler-kormány szocializálni fogja a termelőszközöket. Ez azonban csak azon az alapon lehetséges, hogy semmi sem lehetetlen. A valóságban szükségszerű, hogy a termelőszközök szocializálását egyedül a negyedik rend hajtja végre, szükségszerű, hogy a monopoltőke fasiszta kormánya ne a negyedik rend történeti feladatait teljesítse, hanem a monopoltőke akaratát és ennélfogva lehetetlen, mert törvényellenes, hogy a Hitler-kormány szocializálja a termelőszközöket. Azt a pártot, amely nem ehhez a törvényeszerű lehetetlenhez, hanem a semmi sem lehetetlen elvont elvéhez alkalmazná cselekvését, biztos történeti kudarc várna. És lényeges itt ezen felül az, hogy sohasem szabad beérni különböző lehetőségek, ellenmondó, egymást keresztező történeti tendenciák eklektikus felállításával, hanem mindig arra kell törekedni, hogy az adott történeti helyzet konkrét elemzése útján megállapítsuk az egyes történeti lehetőségek bekövetkezésének kisebb vagy nagyobb valószínűségi fokát, felfedjük az ellenmondó történeti tendenciák közül azt, amely a legnagyobb valószínűség szerint az ellentétes tendencia ellenére is érvényesülni fog. (Maga a szükségszerű történeti fejlődés is rendszerint egymást keresztező történeti tendenciák kölcsönhatásából jön létre olyképpen, hogy az egyik tendencia, amelyik a szükségszerű történeti fejlődést megállapítja, végeredményben legyőzi az ellentétes tendenciát.) Csupán ez lehet a cselekvő szemlélet módszere, mert csak ez a módszer teszi lehetővé az eredményes cselekvést és ezzel szemben az eklekticizmus csupán a cselekvéstől elszakadt szemlélődés álláspontja.

Nézzünk egy konkrét példát a történeti események előrelátásával kapcsolatban: — „A legnagyobb mértékben valószínűtlen, hogy az 1914—16. évi imperialista háború nemzeti háborúvá fog átváltozni, mert az az osztály, amelyik az előrefejlődést képviseli, éppen a negyedik rend, amely objektíven arra törekszik, hogy a polgárság elleni polgárháborúvá tegye és azért is, mert a két koalíció ereje nem nagyon különböző és a nemzetközi finánczöke mindenütt megteremtette a reakcionárius harmadik rendet. De azért nem lehet ezt az átváltozást lehetetlennek nyilvánítani: ha Európa negyedik rendje 20 éven keresztül erőtlenn maradna, ha ez a háború oly győzelmekkel végződne, mint a napoleoni háborúk és az életképes nemzeti államok egész sorának a leigázásával, ha az Európán kívüli imperializmus (elsősorban a japán és az amerikai) még 20 éven át tartaná magukat, anélkül, hogy áttérnének (pld. egy japán-amerikai háború következtében) a szocializmusra, akkor lehetséges volna Európában egy nagy nemzeti háború. Ez Európára nézve néhány évtizedre szóló visszafejződést jelentene. Ez azonban nem valószínű. De nem lehetetlen, mert dialektikusan, tudományosan és elméletileg nem helyes a világtörténetet úgy elképzelni, mintha egészen simán és egyenesen haladna előre, a nélkül, hogy ne tenne néha óriási ugrásokat visszafelé.“ (W. I. Uljanov.) Ezek a sorok egyszerre példázzák a történeti előrelátás kategóriáit és annak realitását. A konkrét esemény, amelynek az előrelátásáról szó van, az, lesznek-e Európában a jövőben nemzeti háborúk? Ezt Uljanov valószínűtlennek tekinti, mert objektívnek, tehát szükségszerűnek, bizonyosnak azt a fejlődést tartja, amelynek eredményeként a negyedik rend veszi át a hatalmat, ami azután útját vágja a nemzeti háborúk lehetőségének. Nem tekinti azonban bizonyossággal előreláthatónak azt az időpontot, amelyben a negyedik rend át fogja venni a hatalmat, mert ezt az időpontot, az imperializmus korszakának, mint a kapitalizmus szükségszerűen utolsó korszakának a keretén belül, a véletlen határozza meg. Ez az időpont nagy valószínűséggel közvetlenül az imperialista világháborúval kapcsolatban fog bekövetkezni és valószínűtlen, hogy későbbre toldódjék. De a valószínűtlenség nem jelent lehetetlenséget; van — bár kisebb — valószínűsége annak is s ebben az értelemben lehetséges az is, hogy a negyedik rend nem közvetlenül az imperialista világháborúval kapcsolatban, hanem csak később fogja átvenni a hatalmat. — ha t. i. egyelőre nem bizonyulna elég erősnek a hatalom átvételére. Ebben az esetben és ha az imperialista világháború nemzetiileg elnyomó győzelemmel fog végződni — mindezek a körülmények biztossággal nem láthatók előre s ennyiben történetileg véletlenek — nemzeti háborúk lehetségesek a jövőben Európában. Ezek a szükségszerű fejlődést a szocializmus irányában időben ugyan évtizedekkel visszavetnék, de ezzel a lehetőséggel is számolni kell, mert a szociális fejlődés fogalma az átmeneti szociális visszafejződésnek, a saját ellentétének a lehetőségét is tartalmazza. A szükségszerűség, a nagyobb és kisebb valószínűség s az utóbbival egyenértékűen a lehetséges s végül a lehetetlenség kategóriái egyaránt fokmérői itt a történeti előrelátásnak, abban az értelemben, amelyben azok dialektikus tartalmát kifejtettük. S maga az előrelátás az adott esetben reálisnak bizonyult, azzal az eltéréssel, hogy az imperialista világháború valóságos történeti fejlődése egymás mellett hozta létre egyrészt a szükségszerű fejlődés irányában nagy valószínűséggel előrelátott eseményt, a negyedik rend hatalomra jutását Oroszországban s ennek következtében a szocializmus szükségszerű megvalósulásának folyamatát ugyanott,

másrészt a kevésbé valószínűnek, de mindazonáltal lehetségesnek ítélt nemzetileg elnyomó győzelmet, aminek a következtében Németországban, ahol a negyedik rend gyengének bizonyult a munkásarisztokráciára támaszkodó polgárság legyőzésére, a polgárságnak sikerült a nemzeti elnyomás elleni háborúra való felkészülés jegyében a fasiszta diktatúrát s ezzel az átmeneti szociális visszafejlődés történeti szakaszát bevezetni.

Milyen viszonyban áll most már végeredményben a dialektika a történeti dogmatizmussal és relativizmussal? A dialektika annyiban dogmatikus, tehát a relativizmus ellentéte, nem relativista, hogy felállítja a történeti fejlődés materialista, „vasszükszerűséggel működő és érvényesülő“ törvényeit, amelyek megengedik a jövőbeli történeti események meghatározott oldalainak a „biztos“ előrelátását és „könyörtelen harcot tesznek lehetővé a történeti „idealizmus és agnoszticizmus minden válfaja ellen.“ Viszont annyiban relativista, tehát a dogmatizmus ellentéte, nem dogmatikus, hogy a felállított történeti fejlődéstörvényeknek csupán valószínűségi értéket tulajdonít, mert tudottan nem teljes tapasztalat, gyakorlat alapján állítja fel őket, — hogy „eloldja a... végérvényes abszolút igazságról... való összes fogalmakat“, „megmutatja mindennek a mulandóságát“, mert tudatában van annak, hogy „minden ismeretünk szűkségeképpen korlátozott, a körülmények által van meghatározva, amelyek között rábukantunk.“ (Engels: „Feuerbach“ 41. 10.) De a dialektika ugyanakkor se nem dogmatikus, se nem relativista, hanem éppen a dogmatizmus és a relativizmus merev ellentétjeinek a megszüntetése, meghaladása. A dialektika egysége a dogmatizmust és relativizmust csak mint elválaszthatatlan, egymásba átmenő azonos, de éppen ezáltal meghaladott ellentéteket tartalmazza. A dialektikában a dogmatizmus és relativizmus csak mint megszüntetett, meghaladott oldalak érvényesülnek. A dialektika dogmatizmusa és relativizmusa nem azonos a metafizikai dogmatizmussal, amely teljes bizonyosságot hirdet és nem azonos a metafizikai relativizmussal, amely a teljes bizonytalanságot hirdeti, hanem ezek meghaladásának az eredménye, amelyben a dogmatizmus bizonyossága bizonytalanságba és a relativizmus bizonytalansága bizonyosságba megy át. „A dialektikában a relativ és az abszolút között fenálló különbség is csak relativ. A... dialektika számára a relativ is abszolútot tartalmaz“ és „az abszolút igazság... relativ igazságok összege.“ (W. Uljanov.) A dialektikus szemlélet egységében a dogmatikus, abszolút történeti fejlődéstörvények csupán megismerésük körülményei, az addigi gyakorlat által meghatározott relativ igazságok, a jövőbeli történeti események meghatározott oldalainak dogmatikus, abszolút bizonyosságú előrelátása csupán relativ érvényű valószínűségi ítéleteken alapszik. De viszont a történeti fejlődéstörvények, a történeti előrelátás relativitása — csupán valószínűségi értékük és alapjuknak, tapasztalatainknak, gyakorlatunknak korlátozott volta mellett is — abszolútot tartalmaznak, mert a gyakorlat által beigazoltan lehetővé teszik a jövőbeli történeti események meghatározott oldalainak az előrelátását és ennek folytán, hatalmat biztosítva az embernek a történeti események felett, a céltudatos és eredményes cselekvést. És a tapasztalatok, a gyakorlat fejlődése, „minden lépcsőfok a tudomány fejlődésében“ — ha nem is vezet el valamely végérvényes abszolút igazsághoz — „újabb szemekkel gyarapítja az abszolút igazságnak (relativ igazságokból álló) összegét.“ (W. Uljanov.) A tudomány fejlődése sorám, az előrehaladó gyakorlattal, a tapasztalatok halmozódásával a történeti fejlődéstörvények felismerése

mind teljesebbé, mind konkrétábbá válik, mindig újabb területeket hódít el a véletlentől, a törvények valószínűségi tartalma mindegyre növekszik és a történeti előrelátás mind biztosabb, mind határozottabb, mind kiterjedtebb lesz. És ha a tudomány fejlődése egyes törvények érvényességét korlátozza is, az által is csak tökéletesítésüket segíti elő.

BEN HEPBURN HAGYATÉKA

Irta: MÉLIUSZ N. JÓZSEF (Cluj)

...
aki tehát megtalálja e lapokat, olvassa el őket és vigye el őket a Szent Jeromos csapszékbe.

— *Minden néger megmondja, hogy merre van.*

Ott ösmernek engem

és tudják, hogy ki az a Ben Hepburn.

Oda járnak a barátaim:

a sánta Jim,

kinek szeméből verseim hallatára

oly' sokszor csordult ki könny.

És oda jár Mary is,

ki három évig szájalomból táplált.

És ott vannak a többiek is, mind barátom,

s becsületes munkás.

Adja át a megtaláló e lapokat nékik,

mert őrreájuk hagyom e verseket,

melyeket ők majd tovább adnak:

szájról-szájra, ajakról-ajakra,

amíg csak Haarlem

— *ez az óriási vérző szív —*

gyárok és hajók szirénáit is túlharsogva

a világba nem énekel, hogy:

ember a néger is,

az arab is, a zsidó is

és ember minden dolgozó és minden elnyomott,

és, hogy ez életben a lényeg az,

hogy ember légy és tudd, hogy mit akarsz!

Ezért:

az öklömet is őrreájuk hagyom!

*

Negyvenet mutat a hőmérő.

Talán mégis kibírom.

Nagyon szomjas vagyok.

Ceruzám alól elfutnak a zöld mezők

és pupillámban kinyílnak az égő napraforgók...

ÖNARCKÉP

Ifjú vagyok.

Ötvenhat kilós.

És nincsen rokonom.

Nyáron a strandon